

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
ZWIĄZEK KRAKOWIAN W IZRAELU
ASSOCIATION OF CRACOWIANS IN ISRAEL

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
כתובת: ת.ד. 17209 תל אביב 69051
דואר אלקטרוני: lili@lyhaber.com
טלפון: 09-9579540 פקס: 054-4436366

גליון 50, אוקטובר 2010 חשון תשע"א

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

קהילת יהודי קרקוב בתערוכה בפרייברג

20 תמונות גדולות, בגובה של 3 מטר כל אחת, מציגות את גיבוריה היהודיים של העיר, שלקחו חלק בחייה התרבותיים והכלכליים, בשנות השלושים של המאה העשרים. בין התמונות: מיציסלב קפליצקי ראש העיר, גנרל ברנרד מונד, סגן ראש העיר יוסף סרה, זגמונד אלכסנדרוביץ, שמעון פלדבלום, איגנץ שוורצברט ויוליוש פלדהורן.

בתערוכה מוצגים גם חייהם של הצעירים היהודים בעיר אשר לוקחים חלק במצעדי השלישי במאי וה-11 בנובמבר, וחבריהם אשר משתייכים לקבוצת הספורט מכבי ולתנועת הנוער הצופה. התערוכה מציגת שכתובע מאוכלוסיית העיר השתייכו לקהילה היהודית, ואלה לקחו חלק פעיל בחיי העיר.

פרייברג ובנוכחות קהל רב ובהם משלחת מהעיר התאומה בישראל, נס ציונה, והיא פרי שיתוף פעולה בין מר ארנדט שפינדר, ראש עיריית קרקוב פרופ' יאצק מייחרובסקי ופרופ' אלכסנדר סקוטניצקי אשר תרם את התערוכה כולה.

בסוף ספטמבר נפתחה בעיר פרייברג שליד דרזדן בחבל סכסוניה שבגרמניה תערוכת צילומים המספרת את סיפורה של הקהילה היהודית בקרקוב ושיתוף הפעולה בינה לבין התושבים הנוצריים של העיר, בתקופה שבין שתי המלחמות. התערוכה נפתחה ביוזמת עירייה

קצרים

"חולות נודדים" - תמונות יהודיות של תל אביב בשנות השלושים כפי שצולמו על ידי וילק (זאב) אלכסנדרוביץ יוצגו בחודשים אוקטובר ונובמבר ש.ז., בספריה הלאומית, האוניברסיטה העברית, גבעת רם, ירושלים. התערוכה פתוחה לקהל והכניסה חופשית.

♣♣♣

בגליון 49 התפרסמו תמונותיהם של ראשי הקהילה היהודית בקרקוב. האיש ללא כובע הוא כנראה אדוארד בנש (Eduard Benes), נשיא צ'כוסלובקיה בין השנים 1935-1938, שביקר בקרקוב והיה גם ידיד גדול של היהודים. קשה להניח שיו"ר קהילת היהודים בקרקוב היה מופיע עם דיני ורביני העיר ללא כובע.

ברל שור

♣♣♣

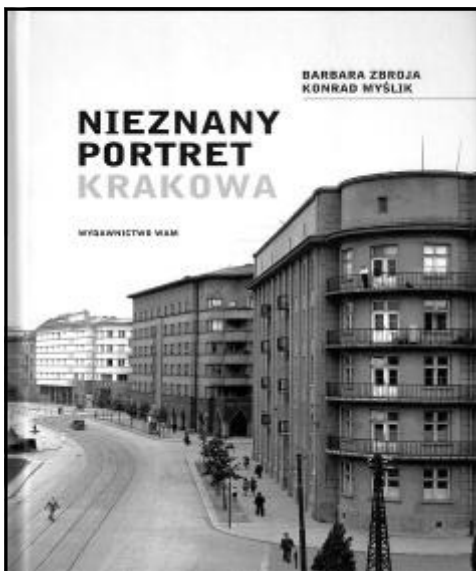
טובי ארבל, מפיק ובמאי סרטי התעודה, מכין סרט תעודה על יעקב קוזלצ'יק מקרינקי, פולין. קוזלצ'יק היה קאפו בבלוק 11 באושוויץ והציל יהודים מהשמדה.

מי שברשותו פרטים מתבקש לכתוב למערכת או ישירות אל icontuvi@netvision.net.il

קרקוב - פורטרט לא נודע

בחודש שעבר ראה אור בקרקוב ספרם של ברברה זברויה וקונרד מישלק "פורטרט לא נודע של קרקוב", הכולל את ספורם של 86 תצלומים מפינות שונות של העיר.

התמונות צולמו בראשית המאה ה-20, ואלה מספרות את סיפורה של העיר המתפתחת. מספר תמונות יחדו לחיים היהודיים בעיר: תמונת חלון הראווה ופנים החנות של יעקב גרוס, בית החרושת למי סודה של משפחת לזר ברחוב קרקובסקה, הככר החדשה (Plac Nowy) על סוחריה ותגרניה וככר זגודי (Plac Zgody) ששמה הנוכחי הוא "ככר גיבורי הגטו".

אבלים ומשתתפים בצער המשפחה על פטירתו של חברנו היקר

זכריה (זיגי) שטרן ז"ל

בוגר הגימנסיה העברית בקרקוב וחניך תנועת "עקיבא" פלוגת כרמל

על בתי הספר בקרקוב בסוף המאה ה-19

ספר זה כדי שיקבלו את הידיעות הדרושות לחיי יום יום. חלק מחניכי בית הספר המשיכו ללמוד בגימנסיות ובבית הספר הטכני בקרקוב, והחינוך בבתי ספר אלו קירב את התלמידים היהודיים להתבוללות.

מתחילת המאה ה-20 ואילך הוקמו בקרקוב בתי ספר ממלכתיים יסודיים מיוחדים לילדי ישראל. אלה נקראו "שבסובקי" שכן והיו סגורים בשבתות ובחגים יהודיים. מספר התלמידים בבתי הספר הללו הגיע לאלפים, ורוב המורים במוסדות אלה היו נוצרים. מספר לא רב של יהודים נתקבל לגימנסיות הממלכתיות, בהן לימודי היהדות הצטמצמו לשעה-שעתיים שבועיות בלבד של לימוד דת. אלפים אחרים למדו במוסדות חינוך שהוקמו על ידי התנועה הציונית. המורים בבתי הספר הפרטיים הללו רובם ככולם באו מחוץ לקרקוב – היו אלה בוגרי האוניברסיטה של קרקוב או מורים שלימדו לפני כן בערי השדה.

מי שאחר כך נבחר לרב העיר, הקימה "תלמוד תורה כללי" (1876) ובתוכנית הלימודים נכללו גם מקצועות כלליים אחדים. החרדים הקיצוניים מנעו התפתחות המוסד, מחשש שיהיה גשר אל ההשכלה, אך מלחמתם במוסד נחלשה כשיצאה פקודת הממשלה בדבר חינוך חובה, והלימודים ב"תלמוד תורה כללי" שחררו את ההורים מחובת שליחת הילדים לבתי ספר ממלכתיים. בשנת 1979 למדו במוסד הזה כ-150 תלמידים בגילאים 6-12. המקצועות שנלמדו היו: מקרא, משנה, גמרא, דקדוק עברי, לשון פולנית, גרמנית, חשבון, היסטוריה וגיאוגרפיה. המוסד נסגר כאשר הרב חיים אריה הורוביץ נבחר לרב בזולקוב.

בלב הרובע היהודי פעל, בניהולו של המתבולל **מאיר מונק**, בית ספר ממלכתי, בו למדו את מקצועות היהדות רק מעט שעות. החיים אילצו את היהודים לשלוח את הילדים לבתי

הציבור היהודי בקרקוב היה ציבור מגוון, רובם דתיים, מתנגדים וחסידים, ומיעוטם חילונים. כולם החלו בלימודיהם מגיל רך, ב"חדר", בתלמודי תורה וישיבות. תלמידיהם למדו מעט מאד לימודים חילוניים, אם בכלל, ולימודים אלה כללו רק קריאה וכתבה בפולנית או גרמנית וחשבון. בשלהי המאה ה-19, משהוסרו חומות הגיטו היהודי ונעלמה אפשרות ההסתגרות וההתבוללות מהעולם הגדול, החלה תופעת ההתבוללות ולפעמים גם שמד. בשנת 1872 ניסה **מרדכי וינטר** - מי שהיה זמן מסויים מנהל בית הספר לילדי ישראל והודח על ידי המתבוללים, בשל היותו עושה דברו של הרב **שמעון סופר** - יחד עם **זלמן פישר**, להקים בית ספר בעל תכנית לימודים שכללה מקצועות יהדות בהיקף רחב. נסיון זה לא צלח. חברת "שוחרי טוב ותושיה" שבראשה עמד ר' **חיים אריה הורוביץ**,

בית הספר התיכון היהודי למסחר

היו חברי תנועת הנוער הציוני "יהודה", וביניהם צסיה יפה, גיניה שפרבר, קובה קרנץ, ארטק ויזנפלד, מוניק ברנר, אלק גרוסמן, הנק פינקספלד, סטלה אפולו, יוזק וולפוביץ, פיצוס שפינר, גריכטר, ריגלהאופט, גריס, בנק לוי, מוציו אנגלברג.

אם יש ברשות מי מכם תמונה של בית הספר או של תלמידים או של מורים הוא מתבקש בכל לשון של בקשה להעבירה למערכת.

מקבילות. ההתפתחות המהירה של המוסד אילצה את הנהלת המוסד לקיים את הלימודים בדירות שכורות, ולהתמיד בחיפוש אחר מקום פעולה חדש. בית הספר קיבל הכרה ממשלתית, ובשנת 1936 התקיים טקס סיום הלימודים של המחזור הראשון.

בראש ההנהלה עמדו ד"ר **שמואל שטנדיג**, ד"ר **ז. זילברפניג**, ד"ר **סט. מנדלבאום**, ד"ר **מלה מנדלבאום** וד"ר **פאביאן שלנג**. חלק גדול מהתלמידים

בשנת 1933 הוקם בקרקוב בית ספר תיכון יהודי למסחר, ביוזמת קבוצת מוסמכים ללימודי המסחר, "אגודת הסוחרים היהודים בקרקוב" וקבוצת מורים, כמעט ללא תמיכה ממשלתית או ציבורית. בית הספר פעל בקומה השלישית של בית פרטי ברחוב מיקוליסקה 6, ולאחר שנתיים עבר לפעול בבנין ברחוב סטרדום שפונה על ידי הצבא.

במוסד למדו כ-400 תלמידים, כשבכל אחת מהכיתות היו שלוש

מי יודע?

האם מי מכם יכול לזהות מי מהתלמידות או המורים של מחזור תרצ"ט-1939 של תיכון מספר 143 בקרקוב? ואיזה תיכון היה זה?

שניה משמאל בשורה התחתונה היא **הדה יהודית שטראוכן**.

מידע יתקבל בתודה.

הנצחת הקהילות שחרבו

לאחרונה הוקם "פורום יוצאי הארצות תחת כיבוש גרמני 1945-1939" שבו חברים מספר ארגוני יוצאי ממזרח אירופה – פולין, רוסיה, אוקראינה, בילארוס וליטא. ארגון יוצאי קרקוב חבר בפורום זה, שמטרתו ליזום מפעלים להנצחת היהודים בארצות בהם חיו לפני המלחמה וכן להשיג מידע על מפעלים כאלה. פעילות הפורום בפולין מתואמת עם ארגון הקהילות היהודיות בפולין, "הקרן לשמירת המורשת היהודית" (FODZ) ועם "המועצה לשמירת הזכרון של הלוחמים והקורבנות" (ROPWiM).

במהלך חמש השנים האחרונות סייר חברנו **אדם אפטוביץ** בארצות אלה ולאחרונה גם ברומניה, מולדובה, סרביה, מקדוניה וצ'כיה. בסיורו ביקר אפטוביץ בכ-100 ערים ועיירות, רובן בפולין ובשטחים פולניים לשעבר, אשר סופחו לאוקראינה, בלארוס וליטא. בביקורים אלה נאספו נתונים על הנעשה לשמירת הזיכרון של קורבנות הכיבוש הגרמני ולהקעת המרצחים הגרמנים, תועדו וצולמו אנדרטאות, גלי עד ולוחות זכרון.

מתוך הנתונים שנאספו עולה כי ברוב המקרים אתרי ההנצחה הנמצאים במרכזי הישובים

ליד בנין בית הכנסת שנחרב בידי הגרמנים ברחוב ורשבסקה 17 בקילצה הונחה אבן, ועליה שלט לזכר 27,000 יהודי קילצה והסביבה שנרצחו בידי הגרמנים בשנים 1939-1944. הכתובת בפולנית ובאנגלית.

לוח זכרון במקום שבו חרב בית הכנסת המרכזי של הישוב, כדוגמת כ-30 לוחות קיימים כבר ברחבי פולין. המכון לזכרון לאומי בפולין (IPN) אף הנחה את הרשויות המקומיות לכלול על גבי לוחות הזכרון את הנוסח בעברית, וכן לציין שהמרצחים היו גרמנים.

אדם אפטוביץ 052-4878118
 adamaptoicz@walla.com
 פרטים נוספים על הפרוייקט למעוניינים במידע ובמתן תרומות.

מתחזקים ונשמרים היטב, שלא כמו אלה הנמצאים בבתי העלמין, בהם מספר המבקרים הוא נמוך מאד. הביקורים במקומות השונים מעלים כי ההנצחה האפקטיבית ביותר, גם עבור מי שאינו דתי ואף של מי שאינו יהודי, היא לוח זיכרון במקום שבו עמד בית הכנסת, ואשר חרב או ששרידיו עדיין עומדים על תילם.

בפגישות שהתקיימו עם ארגון ראשי הערים בפולין (ZMP), ארגון ראשי המחוזות (ZPP) ומספר ראשי עיר בפולין התבקשו אלה לאשר הצבת

סיפורה של חתונה במחנה יולג 1

פירר) הגיע למקום, עם אקדח שלוף אותו הניח על רקתו של חולבה, ואמר לו: "אתה, חזיר פולני, אם לא תמלא אחרי הוראותיי, אירה בך כמו בכלב!". מאותו יום יצאה מרילקה לעבודה במשק חקלאי, רעתה פרות ונרגעה והתאושה.

מכיוון שהמקום בו נאלצה מרילקה לישון היה מסוכן מאד בלילות - שומרים שיכורים היו מגיעים לשם בלילות - חיפשו ההורים דרך כדי להשיג למרילקה מיטה בצריף המשפחתי. ההורים לא הסכימו שבני הזוג ישנו במיטה אחת ללא חתונה, וכך הוחלט על חתונתם של השניים.

סאמק מונדר פנה לרב, וזה כתב את הכתובה לטקס שהתקיים ב-1.23.1944 בנוכחות מנין גברים, במרפאת השיניים של המחנה. את החתן הובילו אבי הכלה, וולטר הופמן ואת מרילקה - אמה והגב' הופמן. אבי הכלה הקריא את כל "שבע ברכות". במקום יין שתו קפה שחור, והחתן יוזק שבר נורת חשמל במקום כוס. בתור עדים חתמו: יצחק שמולביץ' ודר' סטניסלב שטאסר. וכך זכה הזוג הצעיר במיטה בצריף המשפחתי.

אחרי המלחמה, בשנת 1945 תיאר וולף בקרקוב בפני הרב שטיינברגר את כל נסיבות החתונה והוא פסק שהיא הייתה כשרה וחוקית במאה אחוז. הכתובה נשארה בידי מרילקה.... "

בעדותו של **וולף מונדרר** שניתנה אחרי המלחמה, הוא סיפר על נישואיה של בתו **מרילה** בזמן המלחמה, וכך הוא סיפר:

"... מרילקה שהתה במחנה "יולג 1" ושם עבדה בקילוף תפוחי אדמה, והמכסה לכל אחת מהנשים עמדה על 7 דליים ליום. מרילקה נמנתה על הזריזות והייתה מסיימת את המכסה כשעה אחת לפני כולן. את שעות הפנאי הייתה מבלה במרפאת שיניים של המחנה, שם עבד **יוזק ליברמן**, אותו הכירה עוד לפני המלחמה, כשעבדה כאחות בעת מגפת הטיפוס. יום אחד הצהירה לאמה שהיא מאוהבת ביוזק, אך הואיל ועוד לא מלאו לה 17 שנה, הודיע אביה שיסכים לחתונה רק אחרי המלחמה. ברם, לאחר שקבל קצת אינפורמציה אודות יוזק, שינה את דעתו ומאז הפך יוזק לחתן רשמי המיועד של מרילקה.

כשחוסל מחנה "יולג", הועמסו יושביו על קרונות והוסעו לסקרז'יסקו קאמייננה ליד מפעל "הסג" לייצור נשק. מרילקה עבדה במפעל. העבודה הייתה קשה ביותר והיא הייתה חוזרת לצריף מותשת לחלוטין. יום אחד, כשחזרה מהעבודה סיפרה שפולקסדוויטש בשם חולבה הורה לה להגיע אל דירתו הפרטית כעובדת ניקיון. ההורים היו מיואשים, אך תמורת כסף רב הצליחו לבטל את הגזירה הזאת. למחרת הגיע חולבה למפעל ואיים שיירה במרילקה אם לא תבוא. מפקד המשמר (וואכ-

היום האחרון בחייה של אמי

שטח הגטו צומצם ועברנו לדירה ברחוב Jozefinska. היתה זאת דירה של כמה חדרים, אולי 4, אבל בכל חדר גרה משפחה אחרת. לנו היה חדר עם מטבח משותף ל-3 או 4 משפחות. אני זוכרת שהיה לנו תנור ברזל בחדר, ואמא בישלה שם. זו היתה תקופה קשה, אבל לא היינו רעבים. אמא ויוזק דאגו שיהיה אוכל בבית, פחם לחימום ובגדים לילדים. מכרו תכשיטים וניסו להרוויח קצת כסף במסחר ובעבודות שונות. אמא דאגה שלכל אחד מאיתנו יהיה קצת כסף, איזה תכשיט ועזרה ראשונה, וזאת במקרה שנצטרך ללכת לאיזה טרנספורט, לעבודה. באותו סתיו של 1942 שבר אחי דניאל שכונה דונסי את הרגל ושכב בבית עם גבס.

ב-28 באוקטובר 1942 יצאנו יוזק ואני מחוץ לגטו, לעבודה, והלנקה ל-Strickerei (בית חרושת לסריגים). פתאום הגרמנים סגרו את הגטו והכריזו על אקציה. כל הזקנים

והחולים היו צריכים לצאת מהבתים ולהתייצב ב-Umschlag Platz שבכרך זגודי (Plac Zgody).

רבים התחבאו והגרמנים נוכחו לדעת שאין להם אנשים לטרנספורט. האודמנים (O.D.) היהודים רצו ותפסו את מי שיכלו, אבל גם זה לא היה מספיק, ואז הכריזו הגרמנים שהגטו עובר חיסול סופי וקרקוב תהיה Juden Rein ("ללא היהודים") אמא, שהיתה כל כך חכמה ולא היה לה אמון בגרמנים (ענין של חינוך), לקחה את הילדים – את אחותי זלמה (שכונתה סלמוסיה) ואת אחי דנוסי – ויצאה לדרך. היא לקחה כמה דברי ערך שעוד לא הספיקו למכור בגטו, קצת כסף וכמה דברים חיוניים שתצטרך במחנה עבודה. הגרמנים הודיעו שהטרנספורט הולך למחנה עבודה, ואנשים יועסקו בעבודות שונות. ואמא האמינה להם.

אמא, אשה צעירה בת 44, סלמוסיה בת ה-13 ודנוסי בן ה-8,

יצאו ל-Umschlag Platz ונלקחו לטרנספורט. זה היה הסוף.

אנחנו חזרנו בערב לגטו והבית היה ריק. אמא והילדים הלכו לטרנספורט. לאן? לא ידענו. ישבנו עם הלנקה ויוזק ובכינו. ואז אמר יוזק: ילדות יקרות שלי, אני לא יודע אם אתן מודעות לכך שלפני שנים אימצתי אתכן, לאחר החתונה עם אמא. אני רוצה שתדעו שאתן הבנות היקרות שלי, שנשארו רק שלושתנו מכל המשפחה היקרה שלנו. אני, אביכן, אשמור ואגן עליכן עד יומי האחרון.

אחר כך שמענו שהטרנספורט נסע ל-Belzec. לא ידענו איפה זה. בא איזה פולני שיוזק שילם לו הרבה כסף כדי שישע ויחפש אותם. אך לשווא. קודם לא שמענו על Belzec. לא ידענו מה זה. וכששמענו שזה מחנה השמדה, שבו רוצחים את כולם בגז, לא האמנו. לא יכולנו להאמין.

דורה שדה בת זלטה אימרגליק

מפקדת בית"ר קרקוב. בשורה העליונה, ראשון מימין, עומד מאיר הרמן. מי שמזהה חברים נוספים מתבקש להודיע למערכת.

סמוך לבחירות לקונגרס בשנת 1933 החל הוועד המרכזי בקרקוב להוציא שבועון מפלגתי בפולנית בשם "טריבונה נרודובה", שהופיע ברציפות עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. את המערכת ניהלו לסרוגין ד"ר יוחנן בדר, ד"ר יעקב רופין וד"ר אברהם רוזנמן. מאמריהם הראשיים עוררו עניין רב גם בחוגים יהודיים וגם אצל השלטונות הפולניים. חברי המרכז ישבו יומם וליל במערכת ברחוב ז'ילונה 2, כתבו את כתובות המנויים וארזו את הגליונות. מדי יום הצטרפו מנויים חדשים לעתון.

עולמי של בית"ר בהשתתפות מאות צירים מכל רחבי תבל, ובעקבותיה הפכה חצר הענקית שבבית זיסר שברחוב קרקובסקה למקום קבוע לאסיפות המפלגה הרוויזיוניסטית. העבודה העיקרית נסבה על ארגון עליה ב' של הבית"רים, ובשנים 1939-1939 עלו אלפי בית"רים לארץ-ישראל בדרך בלתי לגאלית. בסביבותיה של קרקוב אורגנו 14 נקודות הכשרה בהן קיבלו הבית"רים הכשרה מקצועית והדרכה צבאית, תחת פיקודם של קצינים פולנים. רובם ככולם הצטרפו לאחר מכן לארגוני המחתרת הלוחמת בארץ-ישראל ומלאו תפקידים גבוהים באצ"ל ובלח"י.

תנועת בית"ר בקרקוב

בקיץ 1926 נוסד בקרקוב הגרעין הראשון של אגודת הנוער ע"ש יוסף טרומפלדור – בית"ר, ומפקדו הראשון היה **שמואל לאופר**. נשכר מועדון ברחוב ז'ילונה 5, ובה החלו הבית"רים הראשונים באימונים צבאיים על פי הדגם הבריטי. השם היה מפואר אך בפועל כלל הקן רק כמה תריסרי בני נוער, אשר התכנסו מדי פעם בפעם במועדון שברחוב ז'ילונה, ועשו כמיטב יכולתם כדי ליצור רעש תעמולתי.

קן בית"ר בעיר התפתח לאט, אך בינואר 1927, לאחר פגישה עם זאב ז'בוטינסקי שהתקיימה במלון "פרנצוסקיי" בעיר, פגישה בה הוקמה למעשה המפלגה הרוויזיוניסטית (ברית הצה"ר) בגליציה המערבית, הצטרף לקן חוג של נוער יותר מבוגר בשם "מנורה" ונוסדה אגודת תלמידים רוויזיוניסטיים "מסדה". המפלגה הרחיבה את שטח פעילותה ובבחירות לקונגרס הציוני בשנת 1931 עשתה התנועה הרוויזיוניסטית קפיצה קדימה ותפסה את המקום השני בפולין, אחרי מפלגות השמאל הציוני.

בשנת 1934, לרגל הופעתו של זאב ז'בוטינסקי באספת אמונים במגרש של מועדון הספורט "מכבי", נערך מצעד גדול דרך רחובות העיר ובו השתתפו למעלה מאלפים בית"רים ואנשי "ברית החייל" במדים, כשתושבי העיר היהודים מריעים לכבודם. בינואר 1935 התקיימה בעיר הוועידה העולמית של הצה"ר וכינוס